

**Фасова Олеся Валеріївна**, здобувач ступеня вищої освіти  
магістр навчально-наукового інституту № 1 Національної  
академії внутрішніх справ;

**Мировська Анна Всеволодівна**, професор кафедри  
криміналістики та судової медицини Національної  
академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук,  
доцент

## **ПОТЕРПІЛИЙ У СИСТЕМІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ СЕРІЙНИХ СЕКСУАЛЬНИХ УБИВСТВ**

Зміни у соціально-політичній та економічній сфері країни характеризуються не лише позитивними зрушеннями, які відбуваються в умовах реформування судової та правоохоронної системи та спрямовані на запровадження заходів щодо підвищення ефективності діяльності Національної поліції України, створення якісного правоохоронного сервісу та дієвих механізмів протидії злочинності, але і негативними тенденціями, а саме: зниженням рівня соціального забезпечення населення, криміналізацією його певних верств, активними проявами агресії та жорстокості та збільшенням кількості насильницьких злочинів. Така ситуація обумовлює чинники, які ускладнюють процес протидії злочинності та вимагає від правоохоронних органів удосконалення та осучаснення методик розслідування окремих видів злочинів із урахуванням сучасних ознак, притаманних окремим елементам криміналістичної характеристики того чи іншого виду злочину.

Значний внесок у розроблення наукових положень криміналістичної методики в цілому та тактики проведення окремих (слідчих) розшукових дій під час розслідування тяжких злочинів проти життя та здоров'я особи здійснили такі відомі вчені-криміналісти як: В. П. Бахін, В. Д. Берназ, В. К. Весельський, В. І. Галаган, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, В. О. Коновалова, В. С. Кузьмічов, М. В. Салтевський, В. В. Тіщенко, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітько та ін.

На думку автора, у системі розслідування вбивств, особливої уваги заслуговує така категорія криміналістичної характеристики як «особа потерпілого», оскільки на початковому етапі розслідування злочину такий елемент є окремим джерелом отримання інформації орієнтуючого та доказового характеру [1, с. 8].

Разом з тим, необхідно звернути увагу, що ознаки, які формують наукову категорію «особа потерпілого» досліджуються у межах різних наук кримінально-правового циклу (кримінальному праві, кримінальному процесі, кримінології, криміналістики, юридичній психології та ін.). Відповідно до ч. 1 ст. 55 КПК України потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди.

В. О. Коновалова зазначає, що відомості про потерпілого посідають важливе місце в криміналістичній характеристиці злочинів проти життя, здоров'я та гідності особи. На думку вчених, така ситуація, по-перше, обумовлена певною вибірковістю у діях злочинця та дозволяє встановити взаємозв'язок між особами потерпілого і злочинця, а по-друге, наявний взаємозв'язок між потерпілим і злочинцем впливає на мету, мотив, місце, час, способи вчинення і приховування злочину [2, с. 44, 45].

Психологія конфлікту злочинець – жертва може набувати різних форм. Причому жертва злочину до злочинної події відрізняється тією чи іншою поведінкою. Залежно від ролі потерпілого (жертви) у ході реалізації злочинного наміру розрізняють кілька видів типової поведінки з боку жертви злочину: позитивну, нейтральну, провокуючу [3, с. 155]. Є.О. Центров справедливо підкреслює, що у механізмі злочину існує певний зв'язок злочинця і жертви, певна вибірковість з боку винуватого. Зв'язок злочинця та його жертви – важлива проблема, якій криміналісти завжди приділяли і продовжують приділяти значну увагу [1, с. 17].

Встановлення зв'язків між такими елементами криміналістичної характеристики злочинів, як «особа злочинця» та «особа потерпілого» відображає стосунки між учасниками злочинної події та надає можливість передбачати й інші елементи характеристики. Необхідно констатувати наявність закономірних зв'язків (кореляційних залежностей) між особами злочинця та потерпілого (жертви). При цьому, В.О. Коновалова справедливо зазначає, що особа потерпілого – вельми складна у криміналістичному відношенні категорія. Вона змінює своє положення залежно від виду злочинного посягання, психологічних особливостей потерпілого, його рольових функцій до та під час учинення злочину [4, с. 33].

У криміналістичних джерелах ознаки, які стосуються особи потерпілого мають складну структуру, яка охоплює загальні демографічні ознаки (стать, вік, місце проживання, роботи або навчання, професію, фах, освіту та ін.), відомості про спосіб життя, риси характеру, навички і схильності, зв'язки і стосунки. Також така криміналістична інформація про потерпілого містить відомості про його віктимність (схильність окремих людей ставати в силу низки обставин жертвами певних злочинів).

В структурі криміналістичної характеристики серійних сексуально-садистських убивств важливе місце посідає такий її елемент, як «особа потерпілого (жертви злочину)». Оскільки з боку злочинця простежується певна вибірковість щодо особи жертви. Залежно від типу злочинця вибір жертви здійснюється вибірково (відіграють роль стать, вік, особливості будови тіла, одяг) або ситуаційно, інколи раптово (коли не мали значення особливості жертви). Збирання та аналіз інформації, що відноситься до особи потерпілого, її образу життя, поведінки, тощо, може призвести до висунення версії про особу злочинця та віднесення її до кола підозрюваних осіб.

Упродовж останніх років вченими-криміналістами здійснено спробу диференціювати особу потерпілого (жертви) під час серійних сексуально-садистських убивств. Зокрема, О. А. Баригіна та В. І. Майоров пропонують таку типологію потерпілих:

1) потерпілі, які неспроможні адекватно оцінювати віктимність ситуації, що передувала злочину;

2) потерпілі, які здатні адекватно оцінювати небезпеку ситуації, що передую злочину, але через те, що злочинець є їх знайомим чи родичем, не будують припущень про настання кримінальних наслідків;

3) потерпілі, які знаходяться у своїх будинках, частіше за все в сільській місцевості, і піддані нападам, які інколи супроводжуються пограбуванням або, навпаки, спочатку вчиняється розбій, який переходить у зґвалтування і сексуальне вбивство;

4) потерпілі, які здатні самі адекватно оцінювати віктимність ситуації, що передуює злочину, але з тих чи інших міркувань нехтують заходами особистої безпеки;

5) потерпілі, які здатні самі адекватно оцінювати віктимність ситуації, що передуює злочину, але своєю поведінкою сприяють настанню таких наслідків [5, с. 87, 88].

#### ***Список використаних джерел***

1. Центров Е. Е. Криминалистическое учение о потерпевшем / Е. Е. Центров. – М. : МГУ, 1988. – 160 с.

2. Колесниченко А. Н. Криминалистическая характеристика преступлений : учеб. пособие / А. Н. Колесниченко, В. Е. Коновалова. – Харьков : Юрид. ин-т, 1985. – 93 с.

3. Коновалова В. О. Юридична психологія : підручник / В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько. – Київ : Ін Юре, 2004. – 424 с.

4. Коновалова В. Е. Убийство: искусство расследования : монография / В. Е. Коновалова. – 2-е доп. и перераб. – Харьков : ФЛ Вапнярчук Н. Н., 2006. – 320 с.

5. Барыгина А. А. Организация расследования серийных сексуальных убийств : науч.-практ. пособие / А. А. Барыгина, В. И. Майоров. – М. : Юрлитинформ, 2011. – 280 с.